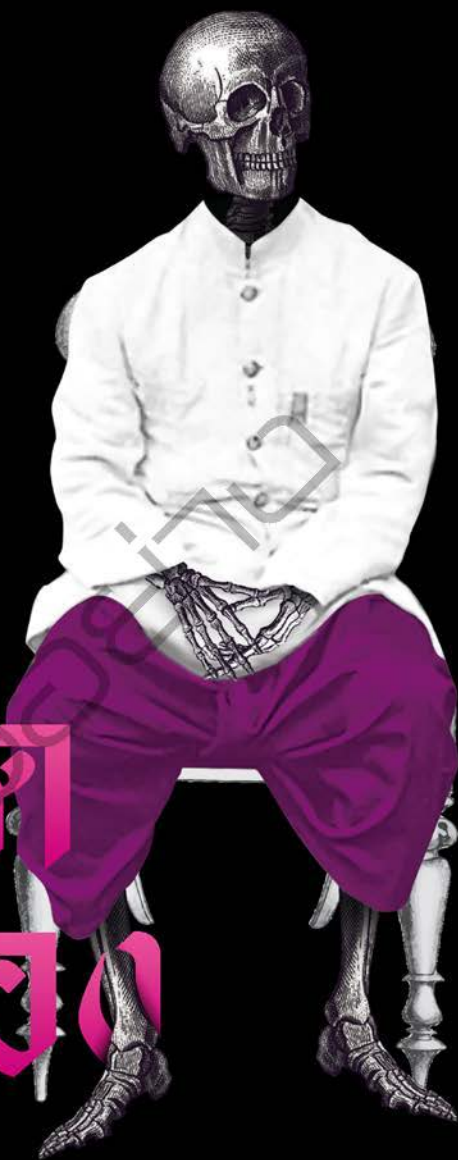

รู้ สยด สยอง

พิมพ์ครั้งที่ 2

เผยกลไกการจัดการซากศพ
ความโสโครก โรคระบาด
และทัณฑ์ทรมาน ผ่านเงื้อมมือ
“ผู้จัดการความสยดสยอง”

ภัทรนิษฐ์ สุวรังสรรค์ เขียน
บัญชา ราชมณี
ทวีศักดิ์ เพื่อกสม
บทนำเสนอ

ຮູ້ສຸດສຸດສຸດ

ຮູ້ສຸດສຸດສຸດ

รัฐสยดสยอง

ภักธนินธุ์ สุรรังสรรค์

ตัวอย่าง

ราคา ๓๕๐ บาท

สั่งซื้อหนังสือจำนวนมาได้ในราคาพิเศษ
ติดต่อที่ บริษัทงานดี จำกัด
โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 3353

ฝ่าย MATCHON PREMIUM PRINT
บริษัทงานดี จำกัด (มหาชน)
รับผลิตสิ่งพิมพ์ทุกประเภท
โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 2419, 2424
email: print.matchon@gmail.com
Matchon Premium Print

ในกรณีที่หนังสือมีข้อผิดพลาดจากการพิมพ์
เช่น หน้าขาดหาย หน้าซ้ำ หน้าสลับ หน้าพิมพ์กลับหัว
กรุณาติดต่อมาที่ email: matchonbooksales@gmail.com
หรือ inbox: matchonbook เพื่อขอเปลี่ยนเล่มใหม่

รัฐสยดสยอง • ภัทรนิษฐ์ สุรจรัสสรค์

พิมพ์ครั้งที่ 1 : กันยายน 2565

พิมพ์ครั้งที่ 2 : พฤศจิกายน 2565

ราคา 340 บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ภัทรนิษฐ์ สุรจรัสสรค์.

รัฐสยดสยอง. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ : มติชน, 2565. 352 หน้า.

1. การเนื่องการปกครอง-ไทย. I. ชื่อเรื่อง.

320.9593

ISBN 978 - 974 - 02 - 1803 - 6

สำนักพิมพ์ใหม่ | www.matichonbook.com

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คคนาท, สุพจน์ แจ้งเร็ว, นงนุช สิงห์เดชะ, จุฬรัตน์ จิมวัฒน์
- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : มณฑล ประภากรเกียรติ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : สุภชัย สุชาติสุอาธรรม, ประภาพร ประเสริฐโสภาค
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุญปาน
- หัวหน้ากองบรรณาธิการ : ประณิเกียรติ ดีใจนวนิช
- บรรณาธิการเล่ม : ปิยวัฒน์ สีแดงสูง
- พิสูจน์อักษร : โชติช่วง ะวะวิน
- กราฟิกเลเอาท์ : อรอนงค์ อิมรอุดม
- ศิลปกรรม : นุสรา สมบูรณ์รัตน์
- ออกแบบปก : ชนาพร ชาญจิตติ
- ประสานสัมพันธ์และการตลาด : ัญญา โอวาทศิริวงศ์, กฤษณ์ณรงค์ บัวใหญ่, ณัชชา เขียวกล

จัดทำโดย : บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) 12 ถนนเทศบาลนามูล

ประชาชนวน 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 1235

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชน 12 ถนนเทศบาลนามูล ประชาชนวน 1

เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 2000, 2108

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานดี จำกัด (ในเครือมติชน)

12 ถนนเทศบาลนามูล ประชาชนวน 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 3350-3360

Matichon Publishing House a division of Matichon Public Co., Ltd.

12 Tetsabannaruean Rd., Prachanivate 1, Chatuchak,

Bangkok 10900 Thailand

matichonbook @matichonbook

@matichonbook matichonbooks matichonbook

สารบัญ

รัฐสยดสยอง

บทนำเสนอ: อารมณ์วิทยาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (๘)

คำนำผู้เขียน (๒๐)

๑ ความสยดสยอง

ในฐานะระบอบแห่งอารมณ์ ๓

ว่าด้วยระบอบความสยดสยอง ๘

ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ ๑๘

๒ ความสยดสยองในยุคจารีตของสังคมไทย ๓๗

ความสยดสยองในกฎหมายตราสามดวง

และไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ๓๘

การเสียดเยียดยศพระนครในรัชสมัยพระจอมเกล้าฯ ๖๒

ราชกิจจานุเบกษาเกี่ยวกับการบันทึกความสยดสยอง

ในต้นรัชสมัยพระจุลจอมเกล้าฯ ๘๕

๓ “ขุนกะเพวราก”

ผู้จัดการความสยดสยองจากชาคศพ ๑๐๓

การควบคุมชาคศพโดยชนชั้นนำสยามยุคจารีต	๑๐๔
ชาคศพและความโสโครก: ปฏิบัติกับความศิวไลซ์	
ในยุคแห่งการปฏิรูป	๑๒๐
การจัดความรู้สึกจากผ่าน “ขุนกะเพวราก”	๑๓๔

๔ “กองตระเวนและกรมสุขาภิบาล”

ผู้จัดการความสยดสยอง

บนพื้นที่สาธารณะ ๑๔๗

ความโสโครกในพระนคร: เว็จ คูถ มูตร ชาคสัตว์	
และกลิ่นเน่าที่ทำลายความสำราญของมหาชน	๑๔๘
กรมสุขาภิบาล: การจัดของโสโครก	
และความรู้สึกรังเกียจ	๑๗๐

๕ “โรงพยาบาล”

ผู้จัดการความสยดสยอง

จากความโสโครกและโรคภัย ๑๘๗

ความสยดสยองที่มาพร้อมกับโรคระบาด	
ในสยามยุคจารีต	๑๘๘
“จะให้มิโรงพยาบาลขึ้นในบ้านเมือง	
สมเป็นประเทศที่รุ่งเรือง”:	
สถาบันแห่งความอารยะด้านสุขภาวะ	๒๐๗
ความรู้สึกสะพรึงกลัว	
ภายใต้เงื้อมมือของโรงพยาบาล	๒๑๗

๖ “สนามสฤติยติธรรมสยาม”

ผู้ควบคุมความสยดสยอง

จากการกรมานร่างกาย

๒๓๙

ความสยดสยองกับการลงทัณฑ์ในสยาม

ช่วงต้นรัชสมัยพระจุลจอมเกล้าฯ

๒๔๐

“ความกรุณา” และ “ความปราณี”:

การกำจัดความสยดสยอง

จากการทรมานเรือนร่าง

๒๔๕

ความสยดสยองภายใต้เงื้อมมือ

ของสนามสฤติยติธรรมสยาม:

การป้องกันความรู้สึกหวาดกลัวของราษฎร

และการปราบปรามกับฏของแผ่นดิน

๒๗๙

๗ ระบอบความสยดสยองในรัฐสยามยุคใหม่ ๒๙๙

บรรณานุกรม

๓๐๗

บทนำเสนอ: อารมณวิทยาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

นับตั้งแต่ความสนใจเรื่องอารมณ์ความรู้สึกในยุโรปได้ปรากฏออกมาในบรรณพิภพช่วงต้นศตวรรษที่ ๒๕ เมื่อลูเชียง แฟบวร์ (Lucien Febvre) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสแห่งสำนักแอนนาลส์ (Annales School) อันลือชื่อได้ออกมาเขียนบทความ เพื่อเรียกร้องให้นักประวัติศาสตร์หันมาสนใจศึกษามิติของอารมณ์ความรู้สึกในประวัติศาสตร์มากขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๘๑ กระนั้น ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ได้ปรากฏงานศึกษาที่ให้ความสนใจต่อมิติดังกล่าวขึ้นบ้างแล้ว เช่น ผลงานเรื่อง *The Autumn of the Middle Ages* (พ.ศ. ๒๔๖๒) ของโยฮัน ฮุยซิงกา (Johan Huizinga) นักประวัติศาสตร์ชาวดัตช์ และหนังสือเล่มคลาสสิกเรื่อง *Civilizing Process* (พ.ศ. ๒๔๘๒) ของนอร์เบิร์ต เอเลียส (Norbert Elias) นักสังคมวิทยาเชิงประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน อย่างไรก็ตาม หลังจากนั้นการศึกษาเรื่องอารมณ์ความรู้สึกหรือ “ชีวิตข้างใน” (inner life) ของมนุษย์ห่างหายไปจากความสนใจของนักประวัติศาสตร์อย่างยาวนานหลายทศวรรษ แม้จะมีการศึกษาด้านจิตวิทยาและมานุษยวิทยาที่ยังคงให้ความสนใจต่อประเด็นนี้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน ตลอดจนวรรณกรรมวิจารณ์และวัฒนธรรมศึกษาที่ปรากฏอยู่ในงานของเรย์มอนด์

วิลเลียมส์ (Raymond Williams) กับแนวคิดอันโดดเด่นเรื่อง “โครงสร้างความรู้สึก” (structure of feeling) แต่จนกระทั่งในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ ความสนใจในเรื่องการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกก็เริ่มหวนกลับมาในห้วงคำนึงของวงการประวัติศาสตร์ของอเมริกาจนปัจจุบันได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง ดังที่นักวิชาการบางคนในแวดวงประวัติศาสตร์ระดับโลกกล่าวถึง “การหันไปศึกษาอารมณ์ความรู้สึก” (emotion turn)

ทั้งนี้ ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม และเทคโนโลยี รวมทั้งด้านๆ อื่นที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อชีวิตของมนุษย์ตลอดช่วงศตวรรษที่ ๒๕ รวมทั้งต้นศตวรรษที่ ๒๖ ความสนใจในเรื่องอารมณ์ความรู้สึกในแวดวงประวัติศาสตร์นั้นก็ค่อยๆ เพิ่มสูงขึ้น ทำให้มีการพัฒนาแนวคิดหรือทฤษฎีเพื่อต้องการสืบค้น ไต่ตรอง และสร้างข้อเสนอใหม่ๆ อันนาตีเนตันและลุ่มลึกออกมา โดยความพยายามเหล่านี้ได้กลายเป็นรากฐานทางวิชาการใหม่ที่สำคัญต่อการสำรวจและทำความเข้าใจต่อบทบาทและผลกระทบที่อารมณ์ความรู้สึกมีต่อชีวิตของมนุษย์ ทั้งนี้ นักประวัติศาสตร์ผู้บุกเบิกและพัฒนาแนวคิดทฤษฎีด้าน “อารมณ์วิทยา” (emotionology) คนสำคัญหลักๆ ดังกล่าวนี้นี้ ได้แก่ ปีเตอร์ สเตียร์นส์ และแคโรล สเตียร์นส์ (Peter Stearns & Carol Stearns) กับบทความเรื่อง “Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards” (พ.ศ. ๒๕๒๘) วิลเลียม เรดดี (William Reddy) กับหนังสือเรื่อง *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions* (พ.ศ. ๒๕๔๔) บาร์บารา โรเซนไวน์ (Barbara Rosenwein) กับหนังสือเรื่อง *Emotional Communities in the Early Middle Ages* (พ.ศ. ๒๕๔๙) ไมนิก

เชียร์ (Monique Scheer) กับบทความเรื่อง “Are Emotions a Kind of Practice (and is that What Makes Them Have a History)? : A Bourdieuan Approach to Understanding Emotion” (พ.ศ. ๒๕๕๕) และล่าสุด ยาน พลามเพอร์ (Jan Plamper) กับหนังสือเรื่อง *The History of Emotions: An Introduction* (พ.ศ. ๒๕๕๘) อย่างไรก็ตาม หนังสือชุด *A Cultural History of Emotions* (พ.ศ. ๒๕๖๒) จำนวน ๖ เล่ม ภายใต้การดูแลของคณะบรรณาธิการโดย ซูซาน บรูมฮอลล์ (Susan Broomhall) เจน ดับเบิลยู. ดาวิดสัน (Jane W. Davidson) และแอนดรูว์ ลินช์ (Andrew Lynch) อาจเป็นพื้นฐานอย่างรวบรัดที่ดีสำหรับนักประวัติศาสตร์ที่สนใจใคร่รู้ในเรื่องประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก โดยเนื้อหาในผลงานล่าสุดนี้สำรวจบทบาทอารมณ์ความรู้สึกในประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตกตั้งแต่ยุคคลาสสิกจนถึงยุคสมัยใหม่ ทั้งนี้ แม้ว่างานเหล่านี้จำกัดขอบเขตอยู่ในประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตก แต่ความหนักแน่นทางทฤษฎีและมุมมองใหม่ๆ อันแหลมคมก็เป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ไทยพึงนำมาใคร่ครวญ

หากกล่าวถึงคลื่นความสนใจต่ออารมณ์ความรู้สึกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นั่นอาจย้อนกลับไปได้ไกลจนถึงช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๓๐ โดยสนามของวิชาการที่สำคัญยิ่งของความสนใจด้านอารมณ์ความรู้สึกนั้นอยู่ในประเทศหมู่เกาะอย่างมาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ งานศึกษาที่เราทั้งหลายรู้จักมักคุ้นกันดีอยู่แล้วในปัจจุบัน คือ งานศึกษาทางจิตวิทยาและจิตเวชที่ปรากฏมาตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๓๐ เมื่อระบอบอาณานิคมกำลังได้รับการสถาปนาอย่างมั่นคงมากยิ่งขึ้นในดินแดนต่างๆ ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยเหตุนี้ เจ้าอาณานิคมจึงอาศัยความรู้ทางการแพทย์ด้าน

จิตวิทยาและจิตเวช เพื่อใช้ทำความเข้าใจจิตใจ บุคลิกภาพ และพฤติกรรมด้านอารมณ์ความรู้สึกของผู้อยู่ใต้การปกครองที่เป็นชาวพื้นเมือง ขณะเดียวกัน ปัญหาความเจ็บป่วยทางจิตใจที่มีมากขึ้น รวมทั้งพฤติกรรม “อันเปี่ยงเบน” ของชาวพื้นเมืองที่อาจนำไปสู่การก่อความวุ่นวายทางสังคมการเมืองในสายตาของผู้ปกครองชาวตะวันตก ทำให้สาขาวิชาที่เพิ่งเริ่มพัฒนาขึ้นใหม่นี้มีความสำคัญขึ้นมาอย่างน่าสนใจ เช่น ในกรณีของดัตช์อีสต์อินดีสหรืออินโดนีเซีย หนังสือเรื่อง *Nurturing Indonesia: Medicine and Decolonisation in the Dutch East Indies* (พ.ศ. ๒๕๖๑) ของฮานส์ พอลส์ (Hans Pols) ได้ฉายให้เห็นภาพของบทบาทความรู้ทางการแพทย์และบทบาทของจิตเวชในการปกครองอินโดนีเซียของชาวดัตช์

นับตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษที่ ๒๕ เป็นต้นมา ความสนใจในเรื่องอารมณ์ความรู้สึกของงานมานุษยวิทยาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นมีความโดดเด่นและมีความสำคัญขึ้นอย่างมาก โดยงานมานุษยวิทยาที่ศึกษาอารมณ์ความรู้สึกดังกล่าวนี้ได้กลายเป็นงานมานุษยวิทยาที่แตกแขนงออกไปจนเรียกกันว่า “มานุษยวิทยาอารมณ์” หรือ “มานุษยวิทยาจิตวิทยา” ทั้งนี้ เราอาจจะต้องเผชิญข้อสรรเสริญความอดทนและความพยายามของบรรดานักมานุษยวิทยาชาวตะวันตกทั้งหลายที่ได้เดินทางเข้ามาลงภาคสนามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อทำความเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของชาวพื้นเมือง และต้องการหักล้างอคติการศึกษาจิตวิทยาและจิตเวชแบบอาณานิคม เพราะคนเหล่านี้ไม่เพียงต้องเผชิญกับสภาพอากาศที่ร้อนชื้นอันไม่คุ้นเคย ความอันตรายจากความผันผวนทางการเมือง หรือการเผชิญหน้ากับกลุ่มชาติพันธุ์ล่าหัวมนุษย์ แต่ยังต้องรับมือกับความแตกต่างทางภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมอย่างมาก ทั้งนี้ยังมีพักต้องกล่าวถึง

ความยุ่งยากของพื้นที่ศึกษาต่างๆ ในภูมิภาคแห่งนี้ที่อุดมไปด้วยความหลากหลายทางภาษาและชาติพันธุ์ แต่พวกเขาได้ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นสนามหรือเวทีสำคัญในการถกเถียงเรื่องอารมณ์ความรู้สึกของนักมานุษยวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาในฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย

ในสนามการศึกษาของงานมานุษยวิทยาอารมณ์ความรู้สึกที่ฟิลิปปินส์นั้น มีงานศึกษาชิ้นสำคัญอันเป็นงานที่นักมานุษยวิทยาหรือแม้แต่นักประวัติศาสตร์ที่สนใจอารมณ์ความรู้สึกนั้นไม่อาจจะมองข้ามไปได้คือ งานศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ล่าหัวมนุษย์บนเกาะลูซอนตอนเหนือของประเทศฟิลิปปินส์ โดย ๒ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันคือ เรนาโต โรซัลโด (Renato Rosaldo) หนังสือเรื่อง *Ilongot Headhunting: 1883-1974: A Study in Society and History* (พ.ศ. ๒๕๒๓) และงานศึกษาชิ้นสำคัญอีกเล่มหนึ่งที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันคือ หนังสือเรื่อง *Knowledge and Passion: Ilongot Notions of Self and Social Life* (พ.ศ. ๒๕๒๓) ของมิเชลล์ โรซัลโด (Michelle Rosaldo) ภรรยาของเรนาโต โรซัลโด ผู้ซึ่งต่อมาประสบอุบัติเหตุพลัดตกเขาขณะลงพื้นที่ภาคสนามที่ฟิลิปปินส์ งานของนักมานุษยวิทยาทั้ง ๒ คนนี้ไม่เพียงได้ท้าทายและหักล้างภาพเดิมๆ ที่มักมองกันว่า สังคมที่ยังมีลักษณะแบบ “บุพกาล” ของชาว “อีลองกอต” (Ilongot) นั้นไม่อินังขังขอบต่อเรื่องของเวลาและเป็นสังคมที่หยุดนิ่งไร้พลวัต เพราะอย่างน้อยตลอด ๑ ศตวรรษที่ผ่านมา จารีตการล่าหัวมนุษย์ของกลุ่มชาติพันธุ์นี้มีช่วงหนึ่งถูกยกเลิกไป ต่อมาได้กลับมาฟื้นฟูลงใหม่อีกครั้ง หลังจากนั้นจารีตที่ดูสยดสยองนี้ก็ได้อยู่ดิ่งไป แต่ทั้งสองยังแสดงให้เห็น

ว่าอารมณ์ความรู้สึกของกลุ่มชาติพันธุ์นี้ถูกก่อรูปขึ้นโดยวัฒนธรรมที่ผันแปรไปตามกาลเวลา

ส่วนในสนามการศึกษาที่อินโดนีเซียนั้น นักมานุษยวิทยายักษ์ใหญ่นามอุโฆษหลายคนได้นำประเทศเกิดใหม่แห่งนี้กระโจนเข้าไปร่วมวงในการถกเถียงเรื่องอารมณ์ความรู้สึก โดยมีงานศึกษาระดับชั้นหิ้งที่มีคุณภาพการยิ่งต่อการศึกษารมณ์ความรู้สึกคือ งานเรื่อง *The Balinese Temper* (พ.ศ. ๒๔๗๘) ที่พยายามอธิบายบุคลิกของชาวบาหลิโดยเจน เบโล (Jane Belo) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ผู้เป็นลูกศิษย์ของนักมานุษยวิทยายักษ์ใหญ่อายมาร์กาเรต มีด (Margaret Mead) และผลงานชิ้นคลาสสิกแหวกแนวซึ่งใช้ภาพถ่ายชาวบาหลิมาร่วมเขียนวิเคราะห์เรื่อง *Balinese Character: A Photographic Analysis* (พ.ศ. ๒๔๘๕) อันเป็นผลงานร่วมของมีด และเกรกอรี เบตสัน (Gregory Bateson) ผู้เป็นสามีของเธอขณะนั้น โดยทั้งสองพยายามวิเคราะห์สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจบุคลิกภาพและมิติด้านอารมณ์ความรู้สึกของชาวบาหลิบนเกาะสวรรค์แห่งแดนตะวันออก นอกจากนี้ยังมีงานเขียนเชิงชาติพันธุ์วรรณนาชิ้นอื่นๆ ที่ควรได้รับการกล่าวถึงคือบันทึกทางชาติพันธุ์วรรณนาเกี่ยวกับชาวโตราจัน (Torajan) ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งบนเกาะสุลาเวสีเรื่อง *White Strange: Six Months in Celebes* (พ.ศ. ๒๔๙๒) ของแฮร์รี วิลคอกซ์ (Harry Wilcox) และหนังสือของนักเขียนชาวอินโดนีเซียเรื่อง *Toradja Sa'dan: Kepelikan Satu Suku Bangsa* (พ.ศ. ๒๔๙๕) ของมุหะหมัด ราจับ (Muhamad Radjab) ทั้งนี้ งานมานุษยวิทยาและบันทึกเชิงชาติพันธุ์วรรณนาที่เอ่ยมาย่างต้น ล้วนเป็นงานศึกษา

อินโดนีเซียก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ หรือก่อนหน้าที่กองทัพอันเกรียงไกรแห่งจักรวรรดิญี่ปุ่นจะเข้ามายึดครองและ “ปลดแอก” ชาวพื้นเมืองอินโดนีเซียจากการปกครองของคนผิวขาวชาวดัตช์ ผู้ซึ่งชาวพื้นเมืองเคยเชื่อกันว่าแข็งแกร่งจนไม่อาจพิชิตลงได้

และแล้วหลังจากหลายขวบปีแห่งความโกลาหล ความอดอยาก แร้นแค้น เพลิงแห่งสงคราม ตลอดจนการปฏิวัติอันนองเลือดของชาวอินโดนีเซียซึ่งได้ยุติลงในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ โดยชัยชนะเด็ดขาดนั้นตกเป็นของฝ่ายสาธารณรัฐอินโดนีเซีย นักมานุษยวิทยาก็ได้พากันตบเท้าเดินทางเข้ามาอินโดนีเซียอีกครั้ง พร้อมกับพหุพาความชำนาญทางทฤษฎีและประสบการณ์ภาคสนามอันโชกโชน โดยนักมานุษยวิทยาคนสำคัญที่สนใจเรื่องอารมณ์ความรู้สึกในช่วงเวลานี้คือ ฮิลเดรีด เกียร์ตซ์ (Hildred Geertz) ที่เดินทางจากสหรัฐอเมริกาไปชาวพร้อมกับคลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ (Clifford Geertz) ผู้เป็นสามีของเธอขณะนั้น ทั้งนี้ ฮิลเดรีดลงพื้นที่เก็บข้อมูลในเมืองโมโจคุโต (Modjokuto) จังหวัดชวาตะวันออก ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๔๙๗ และในช่วงสั้นๆ ของ พ.ศ. ๒๕๐๑ ซึ่งได้กลายเป็นหนังสือเล่มสำคัญเรื่อง *The Javanese Family: A Study of Kinship and Socialization* (พ.ศ. ๒๕๐๔) นอกจากนี้ เจน เบโล ลูกศิษย์ของมิดด์ผู้ซึ่งเคยฝากผลงานไว้ก่อนหน้านี้ก็กลับมาเขียนหนังสือเล่มหนึ่งเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาวบาหลิสื่อ *Bali Trance* (พ.ศ. ๒๕๐๓) โดยอาจกล่าวได้ว่า งานมานุษยวิทยายุคหลังอาณานิคมเหล่านี้เป็นภาพของสังคมและวัฒนธรรมของประเทศเกิดใหม่แห่งนี้ก่อนเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองครั้งสำคัญของประวัติศาสตร์อินโดนีเซียในช่วงกลางทศวรรษ ๒๕๐๐

ภายในช่วงระยะเวลาสั้นๆ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๐๙ มนตร์
ขลังและชุมพลอันเร่าร้อนแห่งการปฏิวัติของสุการ์โน (Sukarno)
และพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย (Partai Komunis Indonesia -
PKI) ถูกทำลายลงอย่างย่อยยับโดยกลุ่มที่อาจเรียกว่า “ฝ่ายใต้
อภิวัตน์” นำโดยกองทัพอินโดนีเซียและพันธมิตรฝ่ายขวา ความ
ผันผวนทางการเมืองในช่วงดังกล่าวทำให้การศึกษาทางมานุษยวิทยา
ว่างเว้นไปพักหนึ่ง กระทั่งเมื่อความอลหม่านทางการเมืองสงบลงและ
กลิ่นคาวเลือดจากการสังหารหมู่อันโหดร้ายที่สุดในประวัติศาสตร์
อินโดนีเซียสมัยใหม่ได้เหือดหายไป นักมานุษยวิทยาก็กลับเข้ามายัง
อินโดนีเซียอีกครั้ง ในช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐ เราอาจคุ้นหูกันดีกับชื่อ
ของคลิฟฟอร์ด เกียร์ดท์ นักเขียนใหญ่แห่งวงการมานุษยวิทยาที่ปรากฏ
อย่างโดดเด่นในช่วงเวลานี้ ซึ่งมีใช้เพียงเชี่ยวชาญด้านอินโดนีเซีย
ศึกษา แต่ยังมีฐานะเป็นนักทฤษฎีด้านมานุษยวิทยาคนสำคัญที่
นักศึกษาด้านมานุษยวิทยาให้ความสนใจกันอย่างคึกคัก แม้ว่างาน
ของเขาจะให้ความสนใจต่อความเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกน้อยกว่า
ฮิลเดร็ด เกียร์ดท์ แต่กระนั้น ผลงานรวมบทความชิ้นสำคัญเรื่อง
The Interpretation of Cultures (พ.ศ. ๒๕๑๖) ก็ให้ข้อสังเกต
อย่างน่าสนใจถึงอารมณ์ความรู้สึก และส่งอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อ
นักมานุษยวิทยาคนอื่นๆ ในเรื่องการตีความวัฒนธรรมว่ามีอิทธิพล
และหล่อหลอมอารมณ์ความรู้สึกอย่างไร นอกจากนี้ เกียร์ดท์ยังมี
หนังสือเล่มสำคัญเรื่อง *Kinship in Bali* (พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งเป็นการ
เขียนร่วมกันกับภรรยาของเขาในตอนนั้น โดยศึกษาระบบเครือญาติ
และโครงสร้างทางสังคมที่สร้างความผูกพันชาวบาหลิสันชั้นสูงกับ
คนสามัญเข้าด้วยกัน กล่าวได้ว่า ระหว่างทศวรรษ ๒๕๑๐-๒๕๒๐

นักมานุษยวิทยาทุกคนล้วนพูดถึงคลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้สนใจในเรื่องอารมณ์ความรู้สึกแล้ว ทุกคนก็ต้องอ่านงานของฮิลเดิร์ตด้วยกันทั้งนั้น

ตั้งแต่ในช่วงทศวรรษ ๒๕๒๐-๒๕๓๐ งานมานุษยวิทยา อารมณ์ความรู้สึกได้หันมาเน้นไปที่การเก็บข้อมูลส่วนบุคคลหรือ ประสบการณ์ทางอารมณ์ของปัจเจกบุคคลเป็นศูนย์กลางเหมือน ในงานจิตวิทยา ในช่วงเวลานี้ งานศึกษาทางมานุษยวิทยาที่ออกมา จำนวนมากพยายามสนทนากับงานศึกษาของคลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ ไม่ว่าจะเป็นวิทยานิพนธ์ หนังสือ หรือบทความวิจัย โดยงานเหล่านี้ พยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นเรื่องความรู้สึกอับอาย ความ ตื่นตระหนกหรือโรคในวัฒนธรรมเฉพาะที่ การควบคุมอารมณ์ ความเศร้า การสูญเสีย การไว้ทุกข์ และการระบายอารมณ์ เช่น งานของวอร์ด คีเลอร์ (Ward Keeler) (พ.ศ. ๒๕๒๖) ที่ศึกษาความรู้สึกอับอายและความประหม่าของชาวชวา และอันนี วิกัน (Unni Wikan) (พ.ศ. ๒๕๓๒) ที่ศึกษาความตื่นตระหนก (fright) ในบาห์ลี งานของดักลาส ฮอลแลน (Douglas Hollan) และเจน เวลเลนแคมป์ (Jane Wellencamp) ๒ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันที่เคยลงภาค สนามบนเกาะสุลาเวสีร่วมกันตั้งแต่สมัยยังเป็นนักศึกษา ต่อมาได้ เขียนหนังสือร่วมกันเกี่ยวกับสังคมชาวโตราจัน เรื่อง *Contentment and Suffering: Culture and Experience in Toraja* (พ.ศ. ๒๕๓๗) และ *The Thread of Life: Toraja Reflections on the Life Cycle* (พ.ศ. ๒๕๓๙) และหนังสือเล่มสำคัญที่ศึกษาร่องรอยวัฒนธรรมการ ล่าหัวมนุษย์ในพื้นที่สูงบนเกาะสุลาเวสี เรื่อง *Showing Signs of Violence: The Cultural Politics of a Twentieth-Century Head-hunting Ritual* (พ.ศ. ๒๕๓๙) ของเคนเน็ท เอ็ม. จอร์จ (Kenneth

M. George) ขณะทำงานศึกษาของคาร์ล ไฮเดอร์ (Karl Haider) เรื่อง *Landscape of Emotion: Mapping Three Cultures of Emotion in Indonesia* (พ.ศ. ๒๕๓๔) ที่ศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมท้องถิ่น ๓ แห่งในอินโดนีเซียว่ามีอิทธิพลต่อการแสดงอารมณ์ความรู้สึกของคนในวิถีอันแตกต่างกันอย่างไร ก็มีคุณูปการสำคัญยิ่งต่อการพินิจพิเคราะห์ในเรื่องอารมณ์ความรู้สึก

เมื่อเข้าสู่ช่วงต้นศตวรรษที่ ๒๖ หลังการล่มสลายของยุคระเบียบใหม่ของอินโดนีเซีย ความสนใจของนักมานุษยวิทยาอารมณ์ความรู้สึกได้เปลี่ยนจากการครุ่นคิดอยู่เพียงเรื่องชาติพันธุ์กับภาษาไปสู่ประเด็นเรื่องพื้นที่ การเดินทาง การอพยพย้ายถิ่น พลเมืองกับชาติ ชาตินิยมหลังอาณานิคม พลังของโลกาภิวัตน์ ความบอบช้ำทางจิตใจ เพศสภาพ ครอบครัว อารมณ์กับเรือนร่าง รวมทั้งพื้นที่สาธารณะ เช่น งานทบทวนเกี่ยวกับเรือนร่างกับอารมณ์ความรู้สึกของทอม โบเอลล์สตอร์ฟฟ์ (Tom Boellstorff) และโยฮัน ลินด์ควิสต์ (Johan Lindquist) (พ.ศ. ๒๕๔๗) การศึกษาการแสดงอารมณ์ทางการเมืองในพื้นที่สาธารณะของโจเอล กุยเปอร์ส (Joel Kuipers) (พ.ศ. ๒๕๕๒) หนังสือเล่มหนาที่พินิจสังคมชาวโตราจาอันตลอดช่วงระยะเวลา ๓๐ ปีที่ผ่านมาเรื่อง *Paths and Rivers: Sa'dan Toraja Society in Transformation* (พ.ศ. ๒๕๕๒) ของโรซานา วอเตอร์สัน (Roxana Waterson) งานของแอนดรูว์ บีตตี (Andrew Beatty) เรื่อง *A Shadow Falls: In the Heart of Java* (พ.ศ. ๒๕๕๒) ที่ศึกษาอิทธิพลของศาสนาอิสลามที่มีต่อชีวิตทางสังคมและอารมณ์ของชาวชวาในชนบท งานศึกษาประเด็นเรื่องอารมณ์กับเพศสภาพของชนชั้นกลางชาวชวาของคาร์ลา โจนส์ (Carla Jones) (พ.ศ. ๒๕๔๗) งานที่สนใจเพศสภาพและอารมณ์ความรู้สึกของวัยรุ่น

อินโดนีเซียในหนังสือเรื่อง *Adolescents in Contemporary Indonesia* (พ.ศ. ๒๕๕๖) ของลิน ปาร์กเกอร์ (Lyn Parker) และแพม นีลัน (Pam Nilan) และหนังสือเรื่อง *Coming of Age on the Streets 45 of Java Coping with Marginality, Stigma and Illness* (พ.ศ. ๒๕๖๐) ของทอมัส สโตดูลกา (Thomas Stodulka) ตลอดจนหนังสือเล่มล่าสุดของโรซานา วอเตอร์สัน ที่ว่าด้วยพิธีกรรมของชาวโตราจัน เรื่อง *Learning to Share Emotions through Ritual Participation among the Toraja of Sulawesi* (พ.ศ. ๒๕๖๑) ที่กลับไปทบทวนคำถามใหญ่สำคัญว่า อะไรทำให้มนุษย์ในที่ต่างๆ เหมือนกันและต่างกัน รวมทั้งวิพากษ์ “ข้อเสนอมุมมองจากชาวบ้าน” ของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซต์ อีกด้วย

แน่ละ หากไม่กล่าวถึงงานศึกษาอารมณ์ความรู้สึกด้านมานุษยวิทยาในสังคมไทยหรืองานสำรวจในเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์แล้ว หนังสือเรื่อง *รัฐสยดสยอง* ของคุณภัทรนิษฐ์ สุรังสรรค์ คืองานศึกษาชิ้นบุกเบิกในภาษาไทยที่ทดลองนำเอาแนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์อารมณ์มาเป็นกรอบคิดในการวิจัยทางประวัติศาสตร์สังคมไทยอย่างจริงจังเป็นเรื่องเป็นราวโดยชี้ให้เห็นทั้งพลังในการอธิบาย คุณประโยชน์ และข้อจำกัดในการนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้พินิจสังคมไทย รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปได้ใหม่ๆ สำหรับการค้นคว้าวิจัยด้านประวัติศาสตร์ของสังคมไทยในแง่มุมที่มีนัยสำคัญแต่เคยถูกละเลย การอ่านหนังสือเล่มนี้จึงเป็นการเชิญชวนให้ท่องไปในเส้นทางแปลกใหม่ที่ยังรกร้างและไม่ถูกเหยียบย่ำเปรอะไปด้วยรอยเท้า ดังเช่นการค้นคว้าวิจัยในประเด็นหรือกรอบคิดยอดนิยมทั้งหลายที่นักเดินทางสามัญมักเดินตามกันไป จนมีรอยเท้ารอยเกวียนของผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายเหยียบทับซ้อนกัน

เป็นเรื่องเล็ก ซึ่งหลายครั้งงานค้นคว้าวิจัยชิ้นใหม่ๆ เหล่านั้นเป็นเพียง
แค่เชิงอรรถขยายความรอยเกวียนและไม่ได้มีข้อเสนอหลักสำคัญ
อันใดเป็นของตนเองเลยด้วยซ้ำ

บัญชา ราชมณี และทวีศักดิ์ เมื่อกสม
ได้ผืนฟ้าปลายฤดูหนาว พิชณูโลก

ครอโยบา

คำนำผู้เขียน

หนังสือเล่มนี้ปรับปรุงมาจากวิทยานิพนธ์เรื่อง "รัฐและสังคมสยามกับการจัดการความรู้สัก: ระบอบความสยดสยอง, พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๕๓" ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต นำเสนอต่อภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๖๒ ผู้เขียนขอขอบคุณ ผศ. ดร. สิงห์ สุวรรณกิจ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้คอยแลกเปลี่ยนความคิด สร้างแรงบันดาลใจ อีกทั้งยังอดทนอดกลั้นต่อผู้เขียนมาตลอดระยะเวลาหลายปี และผลักดันงานชิ้นนี้สำเร็จลุล่วง

เป็นที่แน่นอนว่า ผู้เขียนต้องขอขอบคุณอาจารย์เต้ รศ. ดร. ทวีศักดิ์ เผือกสม แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ที่นอกจากจะเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ของผู้เขียนแล้ว ปัจจุบันยังเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต คอยผลักดันกระทั่งผู้เขียนได้รับทุนผู้ช่วยวิจัยโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก (คปก.) รุ่น ๒๒ อีกทั้งยังเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการอ่าน ให้ข้อเสนอแนะ และช่วยผู้เขียนปรับปรุงต้นฉบับของหนังสือเล่มนี้จนสมบูรณ์ ผู้เขียนขอส่งความคิดคำนึงและขอบคุณไปยังคณาจารย์ภาค

วิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศ. เกียรติคุณ สายชล สัตยานุรักษ์ และ ศ. ดร. อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ผู้เป็นครูของผู้เขียน ตั้งแต่ครั้งที่ยังศึกษาอยู่ระดับชั้นปริญญาตรี อีกทั้งยังเป็นแรงผลักดันให้ผู้เขียนเกิดความสนใจในการค้นหาความรู้ ความจริง และความงาม รวมทั้ง รศ. ดร. เกียรติศักดิ์ เชษฐพัฒน์วนิช ผศ. ดร. วราภรณ์ เรืองศรี ผศ. ดร. ธิกานต์ ศรีนารา และ ผศ. ดร. สิทธิเทพ เอกสิทธิพงษ์ ผู้คอยให้คำชี้แนะและข้อวิจารณ์ ทั้งในห้องเรียน การสัมมนา รายงานความก้าวหน้า การสอบปกป้องวิทยานิพนธ์ อันเป็นประโยชน์ที่ทำงานของผู้เขียนสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น จนกระทั่งได้รับรางวัลวิทยานิพนธ์ดีเยี่ยมของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๒

ขอขอบคุณอาจารย์ยุ้ย ชนิตา พหลมพยัคฆ์ ที่เมตตาและดูแลผู้เขียนตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา รวมถึงมิตรภาพที่แสนดีจากเพื่อนๆ ในหลักสูตรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร ขอคุณพี่ณัฐ นฤชา ราชมณี รุ่นพี่ผู้ช่วยวิจัย คปก. รุ่น ๒๑ ผู้มีความสนใจการศึกษาประวัติศาสตร์อารมณ์เฉกเช่นเดียวกันกับผู้เขียน และยังร่วมเขียนบทนำเสนอของหนังสือเล่มนี้ ขอคุณเพื่อนๆ จากภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำหรับช่วงเวลาที่สุดแสนจะมีสีสันได้ร่วมแดนช้าง

สำคัญที่สุด ผู้เขียนขอขอบคุณ คุณวิน สุรรังสรรค์ ผู้คอยพยายามทำความเข้าใจต่อภาวะทางอารมณ์ของผู้เขียน สร้างกำลังใจและเป็นพลังสำคัญของผู้เขียนอยู่เสมอ ขอให้ความปรารถนาที่ตั้งกล่าวนำคุณวินไปสู่ความสำเร็จตามเส้นทางที่ได้วาดฝันเอาไว้ รวมถึงการรังสรรค์ชิ้นงานที่ละมุนไปด้วยสารนิโคตินผสมกับซิงเกิลมอลต์ออนเดอะร็อก ซึ่งผู้เขียนจะคอยดื่มด่ำและชื่นชมอยู่เสมอ

ท้ายที่สุดแล้ว ผู้เขียนเองก็เป็นเพียงแค่นักเรียนประวัติศาสตร์
ธรรมดาคนหนึ่งที่ได้มีความเก่งกาจ หรือมีพรสวรรค์มากกว่า
ผู้ใด มีแค่เพียงความสนใจในการค้นคว้าและพยายามสร้างสรรค์งาน
เขียนเท่านั้น หากหนังสือเล่มนี้มีความผิดพลาดประการใด ผู้เขียน
ขออ้อมรับข้อผิดพลาดเหล่านั้นเอาไว้แต่เพียงผู้เดียว ด้วยหวังว่าจะ
มีผู้แก้ไขและสร้างคำอธิบายที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในอนาคต

ภัทรนิษฐ์ สุรังสรรค์

ณ สะพานชัยมฤเชษฐ ไกล่ย่านพระนคร

๑๐ กันยายน ๒๕๖๔ (๑๑.๓๙ น.)

จิตรกรรมเขียนบนแผ่นไม้คอสอง ศาลาการเปรียญ วัดท่าข้าม เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ เขียนราวรัชกาลที่ ๔ เป็นภาพศพลอยน้ำ โดยมีทั้งอิก้าและปลามา กินซาก ซึ่งน่าจะเป็นภาพสะท้อนการระบาดของโรคทำในยุคต้นรัตนโกสินทร์ (ศพในภาพน่าจะเป็นชายชาวจีนเห็นได้จากการไว้เปียแบบแมนจู)

ภาพจาก ศิลปวัฒนธรรม, ฝรั่งสลัดใจ เห็นกรุงศรีอยุธยาหลัง “ห่าลง” บ้านเมือง เหมือน “ป่า” ไร้ผู้คน, เข้าถึงเมื่อ ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๕, เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_1907

СДАВАЮ

ຮູ້ສຸດສຸດສຸດ

ຮູ້ສຸດສຸດສຸດ

๑

ความสยดสยอง
ในฐานะระบอบแห่งอาณัติ

ในคราวที่นางวันทองกำลังจะถูกประหารชีวิต จมื่นไวยวรนาถ (พลายงาม) ได้ปรึกษาขุนแผนผู้เป็นบิดา เพื่อยื่นฎีกาขอละเว้นโทษ ประหาร ขุนแผนจึงจับยามตรวจดวงชะตานางวันทอง

“จึงขีดปีเดือนดูกับแผ่นดิน สูญสิ้นเคราะห์ร้ายเห็นตายโหง
เสาร์ทับลับมากำบังใจ ยามลิ่งลวงโพรงจรเข้กิน
ใครต้องยามนี้มีเป็นคน พระหมื่นไวยเห็นจนกุศลสิ้น
น้ำตาอาบหน้าลงรินริน ผินหน้าว่ากับพ่อขอตามกรรม”^๑

หากกล่าวถึงความสยดสยองในสังคมไทยแล้ว สิ่งแรกๆ ที่ผู้คนมักนึกถึงคือ สำนวนโวหาร หรือภาพจำเกี่ยวกับความตายและพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับความตาย ในจดหมายที่พระยาอนุমানราชธนกราบทูลสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ลงวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้กล่าวถึงเพลงไทยเดิมที่วงปี่พาทย์จะต้องประโคมในเวลาเผาศพคือ “ทุบมะพร้าว แร้งกระพือปีก กาจจับปากโลง ชักไฟสามคั่น ไฟชুম เมื่อจุดไฟเผาศพให้ทำเพลงบัวลอย”^๒ ดังนั้น คงจะมีผิดหากจะกล่าวว่า โวหารและภาพเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงบรรยากาศความสยดสยองที่ดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทย

ใน พ.ศ. ๒๓๒๕ เมื่อเกิดภาวะระส่ำระสายขึ้นจากการรัฐประหารของกลุ่มขุนนางเก่า ณ กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร อันนำมาสู่

“สยดสยอง”

ก. กลั้วขนลุกขนพอง.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493

ภาวะความตืวิไลซ์ที่รัฐสยามสร้างขึ้นมาในช่วงเวลาแห่งการปฏิรูปประเทศนั้น
มิได้กำจัดการอนารยะออกไปอย่างสิ้นเชิง ทว่ากลับปิดบังความรู้สึกอัน
น่าสะพรึงกลัวและสะอิดสะเอียนเอาไว้ผ่านกลไกของ “ระบอบความสยดสยอง”
(regime of horror)

ด้วยกลไกดังกล่าว ความสยดสยองที่เคยปรากฏขึ้นอย่างโจ่งแจ้งในยุคจาริต
จึงดำรงอยู่ภายในรัฐสมัยใหม่ได้อย่างแยบยล ภาวะความตืวิไลซ์กลายเป็นเพียง
ข้ออ้างของรัฐในการใช้อำนาจควบคุมราษฎรให้สยบและเงื่องต่อการปกครอง

ประวัติศาสตร์

ISBN 978-974-02-1803-6

9 789740 218036

ราคา 340 บาท